

ROBERTAS ŠVELNIKAS

XIX a. pab.–XX a. pr. bufeto restauravimas ir neišlikusių fragmentų atkūrimas

Nuo XIX a. II pusės Europoje plito meno ir amatų sąjūdis, skatinęs menininkus ieškoti naujų dailės formų ir visų meno sričių ansambliškumo. Po 1863 m. sukilimo iki tol Lietuvoje vyravusį bydermejerio¹ stilių ėmė keisti neobarokas² ir vietinei baldininkystei būdingu stabilumu bei tvirtumu pasižymėjęs neorokokas, o amžiaus pabaigoje išryškėjo neorenesansinės³ tendencijos. Vienas iš to laikotarpio Lietuvos dvarų kultūrą charakterizuojančių kūrinių – Lietuvos dailės muziejuje (LDM) saugomas eklektiško stiliaus XIX a. pab.–XX a. pr. bufetas (inv. Nr. LDM TD 4146). Jame dera neorenesanso ir neobaroko stilių elementai. Baldas įspūdingų matmenų (aukštis – 316 cm, plotis – 215 cm, gylis – 73 cm), gausiai dekoruotas, durelių intarpai papuošti teminių scenų drožiniais. Tokia puošybos gausa liudija aukštą užsakovo socialinę padėtį, priklausymą aukštuomenės luomui ir atspindi to meto visuomenei būdingą hierarchiją: viršutinėje bufeto dalyje durelių intarpuose vaizduojama kilmingų žmonių pramoga – medžioklė, apatiniuose durelių intarpuose – kasdieniai kaimo žmonių rūpesčiai. Dešinėje bufeto pusėje išdrožta scena su paukščius šaudančiu medžiotoju, šalia jo – laimikį pasiruošęs parnešti šuo. Kairėje pusėje – sėkmingos medžioklės atomažga: medžiotojas rankose laiko trofėjų, šalia ramiai tupi šuo. XIX–XX a. sandūroje dvaruose plito ir briedžių ragais dekoruoti medžiotojų baldų komplektai, nes medžioklė buvo populiari bajorų laisvalaikio leidimo forma.

Reikšminiai žodžiai: bufetas, drožyba, dvarų kultūra, neorenesansas, neobarokas, restauravimas.

Bufetas iš LDM baldų saugyklų į Prano Gudyno restauravimo centrą atvežtas 2014 metais. Baldo konstrukcija pagaminta iš pušies, apdailai

XIX a. pab.–XX a. pr. bufetas
prieš restauravimą.

LDM TD 4146.

Fot. R. Švelnikas

ir drožybai naudota ąžuolo mediena, plokštumų faneravimui – ąžuolo lukštas. Dviejų dalių bufeto drožyba gausi augalinių motyvų, pynučių, geometrinių dekoro elementų, tekintų ir drožtų detalių, profiliuotų apvadų. Ant drožtų griežtų formų dekoratyvinių bufeto kolonų vaizduojamos žmonių kaukės. Apatinės baldo dalies kaukės – aliuzija į atlantus, laikančius milžinišką svorį.

Į restauravimo dirbtuves bufetas pateko labai prastos būklės. Nuo ilgalaikės drėgmės ekspozicijos konstrukcinių mazgų dalys buvo atsiklijavusios, trūko priekinių kojų, galinių atramų, dalies apatinio konstrukcinio vainiko fragmentų, nemažai baldo apvadų buvo atsiklijavę, dalis jų laikėsi prikalti vinimis. Nuo drėgmės ąžuolo lukštas buvo daug kur pakilęs, trūko dalies faneruotų fragmentų, tiek baldo viduje, tiek išorėje

buvo atsiklijavusios anksčiau viena su kita buvusios sujungtos lentos. Pastebėta daugybė mechaninių pažeidimų: deformuotas stalviršis bei išlūžusi priekinė jo dalis, išlūžusios nugarinės dalies intarpus laikiusios rėmelių briaunos, nugarinė dalis buvo nestabili, nes trūko intarpo, kituose intarpuose matėsi ryškus nuodžiūvis, dešinėje pusėje esantis masyvus karnizas kažkada nupjautas. Baldas buvo apsinešęs storu purvo sluoksniu, matėsi išlikę patamsėjusios vaško dangos likučiai. Raudonu pigmentu dažyta vidinė bufeto danga apatinėje dalyje buvo sunykusi, viršutinėje – apsitrynusi. Nugarinė eksponato dalis apklijuota popieriniais tapetais. Baldas buvo nukentėjęs ir nuo vandalų: išlaužtos ir suniokotos apatinės bufeto dalies dešinės

pusės durelės su išdrožtu intarpu bei ištekinta ir išdrožta kolona, išlikę tik nežymūs durelių fragmentai. Viršutinėje dalyje trūko centrinių durelių intarpo bei ištekintos ir išdrožtos kolonos. Centrinis bufeto kupolas buvo aplūžęs, stigo tekintų kupolų dekoru elementų ir kupolus juosiančių tvorelių, o iš šoninio kupolo matėsi likęs tik fragmentas. Trūko smulkesnių drožybės fragmentų, o išlikusieji buvo aplūžę. Stalčių bei durelių spynos surūdijusios ir nebeatliekančios paskirties, dalis jų prarasta, vyriai išlūžę ir nefunkcionalūs. Matyti, kad kažkada buvo pritaikytos apyraktės, kurių dalis taip pat neišliko.

Bufeto fragmentas prieš restauravimą.

Fot. R. Švelnikas

Bufeto restauravimas

Restauravimo pradžioje bufetas iš dalies demontuotas: nuimtos durelės, ištraukti stalčiai, pašalinti atsiklijavę apvadai ir dekoru elementus laikiusios vinys. Siurbliu pašalintos dulkės ir smėlio apnašos, šilto vandens ir neutralaus pH skysto muilo tirpalu nuplautas purvas bei dangos likučiai. Po šių procedūrų baldas perplautas švairiu vandeniu, senų klijų likučiai pašalinti karštu vandeniu. Drožinėtuose fragmentuose likę dangos likučiai pašalinti mechaniškai. Pagal išlikusio apatinės dalies vainiko pavyzdį atkurti trūkstami jo konstrukciniai fragmentai bei apatinę baldo dalį juosiantys apvadai. Nestabilūs konstrukciniai

XIX a. pab.–XX a. pr.
bufetas restauracijos
metu – matyti atkurtieji
elementai (šviesūs).

Fot. V. Šileikienė
(žr. 179 p.)

mazgai perklijuoti ir sutvirtinti. Trūkstami įvairių modifikacijų apvadai atkurti pagal išlikusių apvadų profilių pavyzdį. Vidinių bufeto nišų apatinės lentos sutvirtintos, atkurti neišlikę ąžuolo lukšto fragmentai. Iš išlikusių suknežintų bei išlaužtų apatinės baldo dalies dešinės pusės fragmentų pagal kairėje pusėje esantį analogą atkurtas durelių rėmas bei masyvi tekinta ir išdrožta kolona. Atkurti ir bufeto šonų intarpų apvadai, trūkstami faneruoti intarpai bei neišlikę bufeto šonų lukšto fragmentai. Stalviršis buvo suklijuotas ir mediniais kaiščiais bei stalių kljais pritvirtintas prie bufeto apatinės dalies karkaso, išlyginant stalviršio deformacijas. Atkurtos išlūžusios nugarinės dalies intarpus laikusios rėmų briaunos, o nugarinių intarpų plyšiai, atsiradę dėl nuodžiūvio, praplatinti ąžuolo medienos juostomis – taip užtikrintas įsprūdų stabilumas. Neišlikęs nugarinės dalies intarpas atkurtas iš klijuotos faneros skydo, padengto ąžuolo lukštu. Viršutinės dalies kolona ištekinta ir išdrožta. Nupjautas masyvus dešinės pusės karnizas atkurtas pagal išlikusią jo dalį. Fragmentams atkurti panaudotos skirtingos medienos rūšys. Karnizo šerdis pagaminta iš pušies medienos, ši faneruota ąžuolo lukštu, o ant jo užklijuoti keli pasigaminti ąžuoliniai profiliuoti karnizo elementai. Smulkūs drožybės fragmentai bei neišlikę viršutinės bufeto dalies šoninių masyvių kupolų fragmentai, drožinėti žvynų motyvais, buvo atkurti, o išlūžęs centrinio kupolo faneruotas paviršius bei drožyba – sutvarkyti. Dekoratyvūs tekinti puošybos elementai prie kupolų dangos stilistiškai pritaikyti pagal dangoje likusias žymes. Šoninėse ištekintose detalėse išdrožti stilizuoti žvynai, o centrinė ištekinta dalis palikta lygi kaip ir pats kupolas. Kupolus juosiančios tvorelės atkurtos pagal viršutinio bufeto karnize išsilaikiusius siluetus ir dvi vienodas, tik skirtingų dydžių, tekintas detales, rastas tarp išlikusių atsiklijavusių fragmentų. Pagal centrinėje baldo dalyje esančios tvorelės pavyzdį pagaminta neišlikusi jos dalis. Didesnis ištekintas elementas panaudotas centrinės, mažesnis – šoninės tvorelės kupolams apjuosti. Iš viso ištekinta 70 detalių. Tapetai nuo bufeto nugarinės dalies pašalinti šiltu vandeniu. Siekiant išgauti vientisą ekponato spalvą, visa jo danga tonuota silpnos koncentracijos rusvos spalvos vandeniniu beicu. Naujai atkurtos detalės padengtos didesnės koncentracijos rusvu, bufeto vidinės nišos – rausvu vandeniniu beicu. Siekiant užfiksuoti ekponato spalvą ir išvengti pašviesėjimų, danga įtrinta „ZAR“ tungamedžio laku, o visas baldo paviršius padengtas „Borma wach“ vašku. Jam išdžiūvus danga nupoliruota. Galiausiai buvo sutvarkytos baldo spynos, pritaikyti rakteliai ir apyrakčių liejiniai.

Neišlikusių bufeto fragmentų atkūrimas

Restauruojant meninius baldus neretai susiduriama su prarastų fragmentų atkūrimo dilema. Restauratoriui tenka spręsti – atkurti juos ar ne, ypač kai nėra analogų. Šiandien svarbu ne tik tinkamai konservuoti meninius baldus, bet ir restauruojant grąžinti jiems estetinį vaizdą, suteikti edukacinę bei švietėjišką funkciją. Vargu, ar kas norėtų vaikštinėdamas ekspozicijų salėse matyti komodą be stalčiaus, bufetą be durelių ar lovą be audinio. Vienas iš restauratorių tikslų – eksponatą pateikti funkcionalų, estetiškai patrauklų, bet kartu ir kuo autentiškesnį. Svarbu suvokti, kad neišlikusių fragmentų rekonstrukcija – tai restauratoriaus bandymas atkurti bendrą visumos vaizdą, praeities atspindį, nepretenduojantį į istorinę ar meninę vertę. Juk į restauratoriaus rankas patekęs eksponatas nėra pusgaminis – nepaisant jo sunykimo lygio, tai užbaigtas meno kūrinys. Kiekvieną restauratoriaus sprendimą atkurti neišlikusius praeities kūrinių fragmentus reikėtų traktuoti kaip jo interpretaciją, kuria siekiama palengvinti žiūrovui suvokti bendrą kūrinių visumą. Fragmento nebuvimas – ne priežastis jį atkurti. Bandant tai padaryti visuomet yra trapi riba, kurią peržengus galima ne tik sugadinti estetinį eksponato vaizdą, bet ir iškreipti pirminį meistro sumanymą. Atkurtieji fragmentai turi padėti, o ne trukdyti eksponatui „suspindėti“. Kad ir kaip puikiai būtų atkurti meninių baldų fragmentai, jų nederėtų tapatinti su senėjimo proceso paveiktu eksponatu. Tai tik naujadarai, kurie, atsiradus autentiškiems prarastiesiems fragmentams, privalėtų pastariesiems užleisti vietą.

Atkuriant neišlikusius XIX a. pab.–XX a. pr. bufeto fragmentus, buvo įvertintas baldo sunykimo laipsnis, atsižvelgta į unikalios kūrinių ypatybes, išanalizuoti baldo stilistiniai bruožai, prarastų fragmentų vietose likusios žymės, detalčiai išstudijuoti bufeto drožybos motyvai. Remiantis gautais duomenimis, buvo atkurtos priekinės baldo kojos. Jas rekonstruojant remtasi tarp apatinės bufeto dalies stalčių išlikusių fragmentų veidrodiniu atspindžiu – jų padėtis sutapo su neišlikusių kojų padėtimi. Atkurtos kojos darniai papildė eksponato visumą. Galinės (užpakalinės) baldo kojos, kurias taip pat reikėjo atkurti, – tai klasikinės stačiakampio formos atramos, dažnai naudotos gaminant didelius baldus ir atlikusios svorį laikantią bei baldui transformuotis neleidžiančią funkciją.

Išanalizavus apatinės bufeto dalies išlikusių durelių vaizdinius, atkurtas neišlikęs intarpas. Trijuose išlikusiuose vaizduojamos skirtingos valstiečių gyvenimo scenos – jų darbai ir kasdienybė. Pagal kiekvieno intarpo motyvą scenas galima būtų suskirstyti į laisvalaikio, ūkio bei

Baldo fragmentas su atkurtomis detalėmis.

Fot. V. Šileikienė

lauko darbų. Logiška manyti, kad ketvirtoji scena turėtų būti žemės darbų, tačiau nėra jokių tai patvirtinančių šaltinių. Analizuojant vaizdinius buvo išgryninti pasikartojantys motyvai: visuose trijuose tarpuose matyti vienodo dangaus, dviejuose žemės motyvai. Tai tapo atskaitos tašku atkuriant prarastą ketvirtąjį fragmentą. Iš laisvalaikio bei lauko darbų scenų pasiskolinti augaliniai motyvai: gėlių klombos, medžiai bei palmės. Kad bendra tarpų kompozicija nekryptų į vieną pusę, komponuojant drožybos fragmentus panaudotas šių augalinių fragmentų

Bufeto apatinės dalies
durelių intarpai:
pirmieji trys –
originalūs, ketvirtas –
atkurtas neišlikęs
durelių intarpas.

Fot. R. Švelnikas

veidrodinis atspindys, o kad atkuriamojo intarpo kompozicija nebūtų statiška, iš ūkio darbų scenos „pasiskolintas“ paukščio motyvas. Pagal išlikusius analogus atkurtasis intarpas buvo punktuojamas.

Vienas sudėtingiausių restauratorių uždavinių – atkurti fragmentus, kai nėra analogų. Dažnai tokie fragmentai neatkūrinėjami, išskyrus baldų stabilumą užtikrinančius konstrukcinius elementus. Restauruojant bufetą susidurta su problema – viršutinės dalies centrinių durelių intarpo su dekoru fragmentas buvo prarastas, ir tai gadino visą baldo estetinį vaizdą, nes fragmento trūko centrinėje dalyje – akių lygyje. Centrinio fragmento praradimas – didelis nuostolis eksponatui. Šio intarpo reikšmė turėjo būti ypatinga; kad fragmentas buvo svarbus, rodo ir durelių rėmuose išlikęs rėmelis – paspartas. Šioje vietoje galėjo būti komponuoti ypatingi vaizdiniai, turėję didelę reikšmę baldo užsakovui ar visai bufeto dekoru koncepcijai. Kaip ir atkuriant apatinį intarpą,

taip ir šioje vietoje buvo pasirinktas neutralus fragmentas, nepretenduojantis į meninę vertę ir lengvai demontuojamas. Ant 3 mm storio faneros išorinės pusės 45° kampu užfaneruotas ąžuolo lukštas. Nugarinė pusė taip pat užfaneruota ąžuolo lukštu, tik priešinga medienai kryptimi. Pačiame centre, ant faneruoto lukšto sudūrimo vietos, priklijuotas ištekintas dekoratyvinis elementas, kurį būtų galima pavadinti *tašku*. Sprendimas atkurti šį bufeto fragmentą motyvuojamas tuo, kad per baldo centrą vizualiai brėžiamos vertikalė, horizontalė ir 45° kampo linijos susikerta būtent tame taške. Stebėtojo dėmesį pirmiausia patraukia šis fragmentas, tad jį nuėmus atsivertę tuštuma, gadinanti bendrą ekspanato estetinę vaizdą.

Bufeto viršutinės dalies centrinių durelių prarastojo intarpo su deko fragmentu atkūrimas – nuspręsta pasirinkti neutralų vaizdą.

Fot. V. Šileikienė

Bufeto fragmentų atkūrimas pagal išlikusias žymes

Gilinantį į kūrinį, jo istorinius, stilistinius, konstrukcinius bruožus, neretai galima pastebėti ženklus (žymes) – kūrinio šešėlius, – menančius prarastus fragmentus. Gebėjimas juos perskaityti ir susieti su baldo stilistiniais bruožais, mokėjimas jais pasinaudoti atkuriant fragmentus restauruotą kūrinį daro ne tik pilnavertį, bet ir estetiškai patrauklų. Išlikę prarastų fragmentų siluetai neretai tik sustiprina apsisprendimą juos atkurti. Tokius ženklus galima aptikti restauruojant baldų konstrukcines dalis, faneruotose plokštumose, prarastų apvadų ar klijuotų detalių vietose, paviršiuose, kurios gaminant buvo naudota kokia nors puošybos technika.

Viršutinės bufeto dalies kairėje ir dešinėje pusėje virš durelių buvo išlikusios augalinio motyvo žymės – prarastų išdrožtų deko elementų siluetai. Juos išanalizavus, atsižvelgiant į išlikusio silueto fragmentus atitinkančius konkrečius bufeto drožybos elementus, buvo atkurti neišlikę fragmentai. Pagal išsilaikiusią žymę atkurtas ir medžioklės motyvų fragmentas kairėje drožtinio durelių intarpo pusėje. Iš žymės aiškiai matyti, kad trūkstamas elementas (medžiotojo laimikis) – rankoje žemyn galva laikomas paukštis nukarusiais sparnais. Aiški sparnų, kaklo, galvos, kojų padėtis, matyti paukščiui skirta ribota erdvė tarp medžiotojo kojos ir durelių apvado. Atsižvelgiant į šias žymes ir silueta, medžiotojo laimikis buvo sumodeliuotas, išdrožtas ir priklijuotas reikiamoje vietoje.

Apibendrinimas

Vienas iš šiandieninių restauratorių siekių – atskleisti meno kūrinio restauravimo kelią, suteikti galimybę žiūrovui stebėti sunykusio objekto

Prarastų bufeto viršutinės dalies fragmentų atkūrimas pagal išlikusias žymes.

Fot. R. Švelnikas

Prarasto fragmento (paukščio) iš medžioklės scenos atkūrimas pagal išlikusias žymes.

Fot. R. Švelnikas

XIX a. pab.–XX a. pr.
bufetas po restauracijos.

LDM TD 4146.
Fot. V. Šileikienė

tapimą eksponatu, vertu parodų salės. Restauruojant LDM saugomą XIX a. pab.–XX a. pr. bufetą buvo svarbu baldui grąžinti funkcionalumą bei estetiškumą ir neperžengti etikos normų. Ieškota logiškų sprendimų atkuriant prarastus fragmentus: atsižvelgta į unikalias kūrinio ypatybes, stilistinius bruožus, prarastų fragmentų vietose likusias žymes.

Žiūrovui buvo palikta galimybė pačiam įvertinti sunykusio baldo virsmą į pilnavertį eksponatą, pažinti restauruoto objekto, kurio dalis fragmentų buvo prarasta, istoriją. Atkurtos trūkstamos dalys turėtų padėti suvokti eksponato visumą, sudominti restauravimo procesu, kviesti į diskusiją su restauratoriumi, kurio atkurti neišlikę fragmentai yra jo interpretacija – juk visi pakankamai lengvai atpažįstami ir nesunkiai pašalinami neautentiški atkurtieji fragmentai nepretenduoja į istorinę ar išliekamąją vertę. Anot meno istoriko ir Romos Centrinio restauravimo instituto (*Istituto Centrale per il Restauro*) įkūrėjo Cesare'ės Brandi (1909–1988), „bet kuris restauratoriaus papildymas turi būti traktuojamas kaip pasiūlymas publikai įvertinti“⁴.

Išnašos

1. Bydermejeris – XIX a. I pusės interjero ir baldų stilius. Tai miestelėniškosios kultūros apraiška. Idėjinis pagrindas – viduriniojo visuomenės sluoksnio nepasitenkinimas ampyro pompastika ir paradiškumu.
2. Neobarokas – XIX a. vid.–XX a. pr. architektūros ir taikomosios dailės kryptis, istorizmo ir eklektikos apraiška. Kūrėjai priešinosi klasicizmo racionalumui, išoriškai tęsė baroko tradicijas.
3. Neorenesansas – XIX a. vid.–XX a. pr. architektūros ir taikomosios dailės kryptis, istorizmo ir eklektikos apraiška. Būdingas renesanso formų (dažniausiai puošybos elementų) savitas interpretavimas, neretai turintis ir kitų stilių bruožų.
4. Schädler-Saub U., „XX a. II pusės Italijos restauravimo estetika“, *Muziejinių eksponatų priežiūra, II dalis: Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*, Vilnius, 2009, p. 36, 41.

Literatūra ir šaltiniai

1. Schädler-Saub U., „XX a. II pusės Italijos restauravimo estetika“, *Muziejinių eksponatų priežiūra, II dalis: Meno kūrinių restauravimo etiniai ir estetiniai principai*, Vilnius, 2009, p. 36, 41.
2. *Lietuvos dailės istorija*, red. R. Janonienė, Vilnius, 2002, p. 254–255.
3. *Dailės žodynas*, red. J. Mulevičiūtė, Vilnius, 1999.
4. Prezentacijų kūrimo programos „Prezi“ interneto svetainė [www.prezi.com](http://prezi.com/rbj22jrqp13o/bajorai-xix-a/), <https://prezi.com/rbj22jrqp13o/bajorai-xix-a/> (žiūrėta 2016-11-29).

Buffet (the end of the 19th c. – the beginning of the 20th c.) Restoration and Recreation of Missing Fragments

ROBERTAS ŠVELNIKAS

Eclectic style buffet from the Lithuanian Art Museum collection was brought to Pranas Gudynas Restoration Center in 2014 in a very poor condition. Due to the long-term effects of moisture, exhibit's structural parts were detached, oak veneer was raised. Some parts were missing, among them several veneered fragments, front legs, rear supports, and part of lower structural crown fragment. Moreover, furniture edges were loose or nailed and mechanical damages were visible. The aim of restoration was to revive functionality and aesthetics of this piece of furniture without exceeding ethical norms of restorer.

One of the goals of today's restorer is to reveal the effects of restoration on artwork, to enable viewer to observe how a decayed object regained presentable appearance. Viewer is left with the opportunity to assess transformation of the decayed furniture into the full-fledged exhibit, to find out history of the restored object whose fragments were lost. The restored pieces should help viewer to grasp the whole of the exhibit, to engage into restoration process, to invite to a conversation with the restorer whose restored fragments are just his interpretation – after all restored fragments that are not easily recognizable and easy to remove have no historical value or lasting legacy.